

У истом, дешператном контексту тумачимо и сонет „Јама”, посебно стих: „Нама је домаће јама збориште”, као и завршна два стиха-утехе другог катрена: „а када, с вечери, гусле зацвиле / дођу до нас Милош, Марко и виле”.

Иако су Ђорђе, Марко, Милош, па и виле, одавно постали симболи у нашем сећању, ипак треба бити искрен и предочити да су као симболи наших страдања заживели и надјамски појмови и слике, које ни песник Максимовић није превидео, већ их је, утишаним и смиреним исказом (могао бих рећи – достојанственим, примереним песничком садржају), прозвао и огласио онаквима какви јесу, због чега и сама слика крви на рукама које држе нож вртоглаво и присилно асоцира на насилну смрт. Смрт недужних. Као у уводном сонету „Упамтио сам то”: „Сећам се крви, некако снена се пушила. / (Као да та спава у дубокој унској јами)”.

И као што то обично бива, уместо да се песник ослободи тега прошлости у виду склањаног трагичног искуства жртве, управо се десило супротно – прошлост га је изабрала, обузела снажно („Рана зараста, а бива још љућа” – песма „Бол”) и позвала за свог промотера. А тај се позив не може одбити. Може се само наводно занемаривати и одуговлачити, али, заправо, све се време живи са њим. И када се потискивани садржај довољно доврхуни и осмели, он се, незадрживо, кроз слике или стихове еруптивно и вртоглаво појави, што и сам песник исповедно признаје својим додатним појашњењем да је дванаест сонета „настало у само неколико дана фебруара 2016”, док су „улазни” и „излазни” сонет („Упамтио сам то”, „Упамтио сам то, II”) написани неколико година раније (1998. и 2008. године).

Александар Б. ЛАКОВИЋ

КА ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

Јован Пејчић, *Зрна, расад, жетива: српска књижевна историографија / српска књижевна кријтика*, Altera Books, Београд 2015

У темељу духовног и стваралачког напора Јована Пејчића на широком, разуђеном пољу проучавања књижевности и мисли о њој лежи принцип тројства из којег произлазе и у који се стапају бројни токови његових мисли и деловања. Три су главна подручја његовог књижевног рада: Јован Пејчић је, пре свега, истраживач и мислилац у сфери науке о књижевности и оних дисциплина које су с њом повезане; потом, Јован Пејчић је антологичар, састављач антологија српских молитава, српскога похвалног беседништва и српских посланица од XIII до XX века; најзад, Јован Пејчић је приређивач бројних дела српских писаца двадесетог века.

У Пејчићевом бављењу књижевном науком испостављају се три главне области – национална књижевна историографија, књижевна критика и историја националне културе – области оделите, самосвојне, а поново, у сталном додиру и прожимању, јединствене.

Идеја о јединству књижевног зналства чини кохезивну нит између досадашњих ауторских дела Јована Пејчића. Пре свега, то важи за трокњижје обједињено поднасловом „Појмови/поимања”: *Тајна и крст* (1994), *Знамења и знаци* (1999) и *Профил и длан* (2003, друго издање 2010); затим за трокњижје сачињено из огледа и критика, одређено насловом прве књиге: *Облик и реч крстичке* (1994), *Књижевни свет – крстичка свест* (2004) и *Основ, оквири, игра* (2008), па и за монографска дела: *Заснови Глигорија Возаровића* (1995, друго издање 2009), *Милан Ракић на Косову* (2006, друго издање 2013) и *Истина и облик живе речи: књижевни интјервјуи Бранимира Ђосића* (2010, преименовано у *Поетика књижевног разговора*, 2012).

По области истраживања (српска књижевна историографија и српска књижевна критика) књига *Зрна, расад, жетива* надовезује се на књиге *Просјори књижевног духа* (1998) и *Почеци и врхови* (2010). Да ли ће овај најновији циклус наткрилити велика синтеза историје српске књижевне историографије, која се овом књигом сасвим јасно помаља – показаће време.

У разматрању феномена књижевног стварања и књижевног знања, са свим видовима њиховог испољавања, Јован Пејчић се бави почецима, континуитетом и стваралачким врхунцима. Његови се радови читају у три нивоа: раван самог текста (да тим општим именитељем покријемо сву жанровску разноликост његових радова), затим раван напомена, информативних и интригантних као и основни текст, и, најзад, детаљно наведена литература која прераста у библиографију о истраживаном феномену.

Књига *Зрна, расад, жетива* значајан је композициони елемент широке визије српске књижевности, српске књижевне критике, историографије и културе коју у неколико деценија дугом раду конструише, преиспитује и својим аутентичним пером осликава Јован Пејчић.

Композиција књиге је тријадна: након општег теоријског и програмског текста „На почетку” следи поглавље „Српска књижевна историографија”, са три одељка („Освит”, „Зенит”, „Плодови”) и поглавље „Српска књижевна критика”, са ужим насловом „Суседства”. Завршно поглавље „Краја нема” имплицира отвореност структуре, препознатљив Пејчићев поступак присутан и у претходним књигама.

Идеја о јединству, целини књижевне науке која почива на тројству њених темељних начела (афирмације – у сфери књижевне критике, актуализације – у домену књижевне историје и упоредно-књижевних истраживања, и проблематизације – у теоријским и естетичким преиспитивањима)

у основи је књиге *Зрна, расад, жетива*. Са истих теоријских основа Пејчић полази и у преиспитивање, вредновање и превредновање наше књижевне науке – пре свега српске књижевне историографије и српске књижевне критике. Доводећи у везу текстове који су настајали, како сâм истиче, у временском распону дужем од три деценије, сада осветљене новим са знањима и увидима, Пејчић успоставља временску вертикалу наше књижевне науке и у савременом контексту актуализује, проблематизује, али и афирмише одређене закључке, идеје, методолошке приступе који су обележили трајање наше књижевности и мисли о њој.

Први део књиге посвећен је почецима и развоју српске историје књижевности, чије трајање, за разлику од књижевне критике и есејистике, није систематично представљено. Аутор наводи списе у којима има елемената књижевне историографије, почев од Доситеја, Соларића и Лазара Бојића, коментарише њихову жанровску природу и одређења претходних истраживача. Пејчићев приступ проблемима може се представити на примеру одељка посвећеног *Памјайнику мужем у славјано-сербском књижесџиву славним* Лазара Бојића, који је одређиван као прва *срѣска* историја српске књижевности (*срѣска*, с обзиром на допринос иностраних историчара и тумача српске књижевности: Јозефа Добровског, Павела Јозефа Шафарика и Александра Николајевича Пипина, којег аутор нарочито истиче). Пејчић се најпре прецизно осврће на одређења претходних истраживача, нарочито на закључке Мирјане Стефановић. Суд не износи пре него што прокоментарише рецепцију њеног става у књижевној науци. Тек иза тога следи коментар: „*Памјайник* је значајан корак на путу конституисања српске књижевне историографије, али није историја националне књижевности у изворном значењу речи.”

Овакав приступ проблемима чини да се Јован Пејчић креће од изворног текста књижевних историчара/критичара, преко рецепције њихових идеја које посматра у ширем контексту књижевне науке и културе, до повратка на сам текст и изношења сопственог става.

Централно место у првом делу књиге припада најутицајнијем историчару српске књижевности, Јовану Скерлићу. Кроз две расправе представљен је Скерлићев допринос како историји књижевности, тако и књижевној критици. Спор о томе које је подручје Скерлићевог деловања важније аутор одбацује као беспредметан. Скерлић је синтетичар у чијем се раду јасно оваплотила идеја о јединству књижевне критике и историје књижевности. Нарочита пажња посвећена је Скерлићевом неслагању са Љубомиром Недићем, који је на критику и историју књижевности гледао као на оделите области. Писац *Историје нове срѣске књижевности* успео је да споји области које су у његово доба биле раздвојене – „историјски сцијентизам и критички субјективизам”. Његов критички метод представљен је поступно, од првог огледа који ће програмски одредити даља Скерлићева интересовања („Догматска и импресионистичка кри-

тика”), преко других радова који откривају његове теоријске дилеме, али и утемељују нарочит тип критике који је код нас инаугурисао. У осврту на Скерлићеву лектуру Пејчић констатује да „оно велико и непоновљиво у Скерлићевом делу почиње тамо где престају сви утицаји”.

На исти начин прати настанак *Историје нове српске књижевности*, кретање и сазревање идеје о синтези српске књижевности XVIII, XIX и почетка XX века. Иако саму *Историју* Скерлић не снабдева разложним теоријским и методолошким образложењима, коментарима о периодизацији која се предлаже, он сажима закључке претходника и упућује на своје текстове у којима се тим питањима бавио. Представљањем књижевноисторијског метода Скерлићевог, његових вредносних полазишта, те огромне ширине увида која се крије иза формалне сажетости, аутор потврђује да, упркос грешкама, *Историја нове српске књижевности* доноси најјезгровитији и најгачнији опис збивања, кретања и померања у српској књижевности од почетка двадесетог века до Првог светског рата. И овде је истакнута мисао о оригиналности Скерлићевог талента. Ученик Жоржа Ренара иде даље од свог учитеља, јер је поседовао изузетну способност „стваралачког асимиловања и надграђивања постојећих знања и искустава”.

Најчешће коментарисан проблем у овом делу књиге јесте питање о континуитету и дисконтинуитету српске књижевности. Оно се наговештава текстом о методолошком вишегласју раних српских историчара књижевности, које, ипак, повезује заједничка карактеристика – филолошки приступ, тј. питање језика које је у средишту спора о српском литерарном XVI и XVII веку. Овај проблем је тема-окосница радова посвећених Ђорђу Трифуновићу и Милораду Павићу.

У разматрању трећег (коначног) издања Трифуновићеве *Ситаре српске књижевности* Пејчић објашњава њену генезу, доводећи је у везу са претходним Трифуновићевим делима. Осврће се на рецепцију књиге у научној мисли, али посебну пажњу посвећује Трифуновићевом односу према миту о дисконтинуитету српске књижевности, јер управо његово решење истиче као целовито и научно свеобухватно образложено, сагледано у ширем контексту других православних књижевности, које су такође пролазиле кроз процес преласка из источноевропске, византијске, у западноевропску културу. Једина Пејчићева примедба односи се на начин на који Трифуновић именује то прелазно доба изумирања старе и рађања нове књижевности и предлаже да се призове „суптилнији термин” – преображај – како би се тај процес претапања и уливања јасније представио.

И у представљању великих синтеза Милорада Павића (*Историја српске књижевности барокног доба*, *Историја српске књижевности класицизма и њедромантизма*, *Рађање нове српске књижевности*) посебно се задржава на Павићевој слици историјског развоја српске

књижевности као јединствене и аутохтоне целине. Аутор истиче да је Павић својим истраживањима доказао неутемељеност теза његових претходника о дисконтинуитету у расту српске књижевности, наглашавајући да су то „само приче без покрића, сведочења без доказа, тестамент без печата”. Од посебног значаја у испитивању литерарне прошлости јесте духовно-историјски контекст, па се у видоокругу истраживача морају наћи и збивања у сферама историје народа, цркве, ликовних уметности, просвете и језика. (Овом проблему посвећен је посебан рад у Пејчићевој књизи *Почеци и врхови* – „Тестамент без печата”.)

Одељак о српској књижевној историографији заокружује рад о Мирољубу Стојановићу, у коме су представљене различите области његовог делања (поетика, историја националне књижевности, упоредно проучавање македонске и српске књижевности) и његов допринос свакој од њих. Нарочита пажња посвећена је његовом компаративном методу, који се доводи у везу са идејама Веселовског; затим истраживању књижевности југа Србије утемељеном на начелима афирмације и проблематизације, односно преиспитивања и превредновања; најзад, књижевнотеоријским појмовима транспозиције и идеализације које је Стојановић научно образложио и одбранио.

Други део књиге отвара текст у којем се теоријски утемељује појам критике. И у овом одељку Пејчић трага за почецима књижевне критике и есејистике, али проблем посматра из секундарне перспективе. Наиме, он наводи и коментарише ставове истраживача *Славеносербског маџазина* Захарije Орфелина, у којем су зачеци српске књижевне критике, посебну пажњу посвећујући „Предисловију” (предговору). Најинтригантнијим сматра мишљење Павла Поповића, не само по чињеници да Поповић ту препознаје самостални есеј већ и по површном читању потоњих истраживача који су превидели Поповићев став и занемарили његове импликације – померање почетка српске књижевне есејистике за две деценије (од Доситеја ка Орфелину).

Представљање критичких идеја Љубомира Недића као претходнице, теоријске антиципације неких важних књижевнаучних парадигми двадесетог века у Европи и свету, повод је за шири осврт на постојање сродних духовних процеса који нису узроковани утицајима. Појаву познату онтологији и гносеологији стварања разматра кроз мисао европске компаратистике, упућујући даље на закључке истраживача који су идеје Љубомира Недића, оснивача модерне књижевне критике код Срба, доводили у везу са конкретним методолошким усмерењима двадесетог века.

И у тексту о Исидори Секулић, о њеном поимању појма и природе критике указује се на сродност њених идеја са идејама Бахтина, Јакобсона, Ингардена, Барта, Женета, Нортропа Фраја. Нарочито се истиче њено схватање књижевне критике као самосталне гране књижевности, као посебног вида књижевног стварања.

У новом, савременом методолошком вишегласју, Јован Пејчић у овој књизи као аутентичне критичарске гласове издваја Петра Џацића, Владету Јеротића, Мирослава Егерића, Предрага Палавестру и Милослава Шутића: Петра Џацића по напору да осветли „естетску реалност дела” и културу која се у њему огледа; Владету Јеротића по ширини духовноисторијских дисциплина које укључује у своја истраживања; Мирослава Егерића по моралу и слободи критике; Предрага Палавестру по залагању за критички плурализам; Шутићев феноменолошки приступ по поступности и комплексности у приступу естетској грађи. Истицање вредности, али и мањкавости одређеног конкретног приступа потврђује мисао с почетка књиге – разложно, утемељено, далекосежно испитивање литерарног феномена у свим разноликим видовима његовог испољавања могуће је једино из тројства темељних начела књижевне науке.

Књигу заокружује одељак „Краја нема”, у којем су се нашле литерарно-теоријске рефлексије о усуду мишљења и писања: „Наизгледно”.

Насловом, композицијом, структуром, идејом водилом, књига *Зрна, расад, жетива* потврђује принцип тројства који обележава књижевнонаучни рад Јована Пејчића. Она указује на континуитет наше књижевности, на развој мисли о њој, на почетке и врхунце, претече и следбенике, на њихове истине и заблуде. Она свој значај и интегритет остварује у сфери српске науке о књижевности, српске културе, самим тим и у сфери очувања националног бића српског народа. Намењена превасходно стручним, научним и академским круговима, она може да поучи и упутити на чињенице и релевантну литературу о питањима која разматра; она опомиње на одговоран однос према књижевној, уопште културној прошлости и на потребу перманентног бављења њоме – описивања, испитивања, вредновања и превредновања. Коначно, књига *Зрна, расад, жетива* позива на дијалог о питањима књижевности (и културе) у којима се као народ огледамо. Њен наслов одражава оптимизам и веру да правих саговорника још има и да се, након плодне жетве, по давно узораним пољима баца зрневље за нова клијања и даља растења.

Биљана МИЧИЋ